

“Haur bakoitza sartzean, gaitzeru bat arto galtzarrean”

SARRERA

Igartubeitiko Interpretazio Zentroan erakusgai dauden bi pieza zerikusia dute baserrian eta oro har nekazal munduan produktuak neurtzeko erabili izan diren unitateekin. Izan ere, ez da betidanik erabili izan gaurko gizartean erabat errotuta dagoen neurketa sistema. Prozesu sozial eta historiko baten ondorioa da gaurko mendebaldeko gizartean Kilo, Litro eta Metro unitateak erabiltzea. Baina horren aurretik nola neurtzen ote zituzten elikagaiak baserritarrek? Bi pieza hauek gai hau hobeto ezagutzeko aukera ematen dute.

Bi objektu hauek, historikoki jatorri goierritarra dutenak, eta beraz Igartubeitirekin gertuko lotura dutenak, zirrikitutxo bat irekitzen dute ezagutzeko baserritarrek nola egiten ote zituzten baserriko produktuen salerosketak eta horien kantitateak neurtzeko jarduerak, aipatu dugun munduko txoko honetan. Imajinatzen al duzu?

PIEZEN AURKEZPENA

1-Gaitzerua

Baserrietan erabiltzen zen neurri mota bat zen gaitzerua, zehazki aleen edukiera-neurria zen. Batez ere garia, artoa eta babarruna neurtzeko erabiltzen zen. Bere edukiera, gariari dagokionez, gutxi gorabehera gaurko 11 kg-koa zen. Zenbait lekutan “imina” bezala ere ezagutu izan da.

Zurezko kaxa laukizuzena da. Aurrealdea inklinatua dauka eta atzekaldean berriz helduleku bat. Barrean sakonera duen ontzia da, aipatu bezala, aleen edukiera neurtzea baitzen bere funtzioa. Beraz, etxeko tresna baino, jarduera ekonomikoekin, hau da, salerosketekin zerikusia duen pieza da.

Gaitzeru hau Zaldibiako Zaldibarrena baserrikoa da jatorriz, eta XIX. mendekoa litzateke. Gutxi gora behera, bere erabilera epea ziurrenik XX. mende hasiera artekoa izan zen. Gaur egun Gordailuako bildumaren parte da, Josu Tellabide etnografoak jaso baitzuen Gipuzkoako gizarteak izan duen bilakaeraren lekuko gisa.

2-Lakaria

Lakaria ere baserrietan eta salerosketa guneetan erabiltzen zen beste neurri bat da, aleak neurtzeko erabiltzen zena. Hau ere gari, arto edo babarrunetarako erabiltzen zen. Gaitzerua baino neurri txikiagoa da, 3,5kg gari sartzeko edukiera zuen.

Zurezko kaxa karratua da, barrenean sakonera duena, aleak neurtu ahal izateko. Gariaz gain, lakariarekin artoa eta babarruna ere neurtzen ziren. Jatorriz Beasaingo Ezkiaga Erdikoa baserrikoa da, eta 1999. urtean Gipuzkoako Foru Aldundiari dohaintzan eman zitzaion, beste hainbat objektu etnografikorekin batera. Noizkoa den zehatz mehatz ez dakigun arren, baliteke hau ere XIX. mendekoa izatea, eta XX. mende hasiera arte erabiliko zen.

GAITZERUA ETA LAKARIA: NEURKETA SISTEMA BATEN LEKUKOAK

Objektu hauei begiratzean, gure begiek ikusiko dutena egurrezko kaxa soil batzuk dira. Ezer berezirik ez, beraz. Baina begirada, edo begiratzeko modua garai historiko eta kulturalak baldintzaturik dagoela ohartzen bagara, objektu hauek beste esanahi bat hartuko lukete, eta forma horien ezkutuko ezaguera eta balioaz ohartuko ginateke.

Badirudi gizakiak antzinako garaietatik bizi den inguruari tamaina hartzeko eta neurtzeko beharra izan duela. Historian zehar, luzera-, pisu-, edukiera-, edota denbora-neurriak erabili izan dira hainbat modu eta esanahiekin. Nekazal mundua ere horren lekuko da, eta bere neurketa-sistema propioak izan ditu.

Neurketa-sistema eraldatzen joan da garai historiko eta kulturalean zehar, gaur egun darabilgun ereduak ezarri arte. Izan ere Kilo, Litro eta Metro neurriak oro har mendebaldeko gizarte osoan zehar daude zabaldua (hala ere eremu anglo saxoiko hainbatek ez dute sistema mota hau erabiltzen), eta erabat barneraturik ditugu, ezen ezingo genuke mundua horiek gabe pentsatu edo irudikatu.

Gaitzeruak eta lakariak globalizazio aurreko neurketa sistemen berri ematen digute, hau da, Sistema Metriko Hamartarra ezarri aurreko gizarteak erabiltzen zituen neurriak zein ziren jakiteko eta ulertzeko lekukoak dira.

Baserriko lanetan eta ekonomian, eguneroko bizitzaren parte zen elikagaiak eta gainerakoak neurtzea: belarra, garoa, sagardoa, garia, arto eta babarrunak, argizaria, etab. Kilo, metro eta litrorik ezean, bestelako eredu batzuk erabiltzen zituzten, eta esan liteke gainera, elikagai edo produktu multzo bakoitzak bere neurketa sistemak zituela.

Luzera neurriak esaterako kana edota oinetan neurtzen ziren, baita legoatan ere. Likidoei dagokienez ere beste hainbeste modu zeuden, eta edukieraren arabera zen. Oinarrizko unitateak, azumbrea, pitxerra edo arroa ziren. Pisu kontuetan berriz, abiapuntuko unitatea libra zen, eta horren arabera zen kintala eta ontza. Esate baterako, multzo honen barruan txertatuko litzateke sagarra. Izan ere, pisua neurtzeko beste neurri bat oso zabalduta zegoena “zama” edo “gurdia” zen. Hau da gurdikaraka neurtzen zen eta hain zuzen ere sagarra, kantitate handietan (sagardotegietarako) zamaka edo gurdika neurtzen zen besteak beste.

Gaitzerua eta lakaria berriz laboreak neurtzeko erabiltzen ziren. Laboreen multzoan leudeke aleak, eta bolumenaren arabera neurtzen ziren, eta ez pisura. Aleak neurtzeko zurezko ontziak erabiltzen ziren, eta horien artean zeuden gaitzerua eta lakaria, besteak beste. Hau da, lakariak eta gaitzeruak aleen edukiera neurtzen zuten: zenbat ale kantitate sartzen zen barrenean.

Gaitzerua eta lakaria kantitate jakin batzuk ziren, baina laboreak neurtzeko oinarrizko unitatea anega zen, eta hortik eratortzen ziren gainerakoak. Gipuzkoan anega 55,3 kg-takoa zen. Ondoren erregua zegoen, bere balioa anega erdikoa

zelarik (erregu erdia ere bazegoen). Gaitzerua litzateke hurrengo neurria, esan bezala gutxi gora behera 11kg inguruko edukiera zuena, eta azkenik berriz lakaria.

Aipatu diren neurri horiek funtsean zurezko ontziak ziren. Hauek ongi beteta zeudela ziurtatzeko, arrasera edo arradakia erabiltzen zen. Makila biribil bat, soberakinak kendu eta neurri egokia mantentzeko. Kontuan izan behar da aleak eguneroko bizitzan ezinbesteko osagaiak zirela, eta beraz hauen salerosketak eta trukeak oso ohikoak ziren. Horregatik, bai baserrietan eta bai hiri inguruetakoa azoketan, gaitzeru eta lakariak ohiko harramintak ziren. Are gehiago, salerosketa puntuetan gaitzerua eta lakaria behintzat herritarren eskura egon behar ziren, eta askotan hormetan katez loturik egoten ziren.

Beraz, gaur egun zurezko kaxa soil zaizkigun hauek, XX. mendera arteko gizartearen testigu txiki bezain garrantzitsuak izan dira: harrigarria badirudi ere kaxatxo horiek orduko hartako aktibitate ekonomikoen parte izan ziren. Batzuek mukurua beteta izango zituzten, eta besteek, berriz, ez nahi bezain beste.

NEURKETA SISTEMAREN BILAKAERA

Ikusi bezala, neurketa sistemarako erabiltzen ziren unitateak ugari ziren, eta gainera leku batetik bestera aldatu egiten ziren. Gaur egungo uniforme eta batasunaren ideiatik, baliteke hura anabasa zela pentsatzea, baina askotan ahazten da sozialki eta kulturalki elkarbanatutako kodigo eta erreferentziak zirela. Hau da, gizarte hark, bai nekazal mundukoak eta baita hiri inguruetakoak ere, barneratuta eta ontzat zuen sistema bat zen.

Kaosa baino, aniztasun hark aberastasun kulturala irudikatzen duela esan liteke, eta aldi berean erakusten du ekonomia ez dela soilik salerosketa eta kantitate kontuetara mugatzen. Haratago, ezaugarri edo aldagai sozialak eta kulturalak ere ekonomiaren parte dira. Salerosketak burutzeko beharrezkoak ziren neurri guzti horiek horixe erakusten dute: komunitate horrek partekatzen zuen jakintza modua ere ekonomiaren baitan zegoen elementua zen.

Aniztasun hori zela eta, ordea, XVIII. mendetik aurrera gizarte guztietan neurri eredu zehatzak legez arautzeko beharrak agertu ziren. Hau da, botere guneetatik neurrien sistema bakar bat ezartzeko nahiak indarra hartu zuen, elikagaien mugimendua errazago kontrolatu ahal izateko. Neurrien unibertsalizazio bat alegia. Neurtze sistema neutro bat ezartzeko arduraren ilustrazioaren ondorengo generazioak hartu zuen beregain. Honenebestez, 1875ean Pariseko Ituna sinatu zen, eta sistema metriko hamartarra ezarri zen: kilo, metro eta litro.

Itun hark orokorrean, zientzialari eta ilustratuen begietara, denentzako berdinak ziren neurriak ezarriko zituen, “neutroa” eta “objektiboa” izango zen eredu bat alegia. Izan ere, neurri sistema dezimala estandarizazioa, homogeneitatea eta unibertsaltasuna oinarri zituen ilustrazioaren ideologiatik eratorritakoa zen. Baina neurri horiek erabiliko zituzten nekazari guzti haiek ez ziren “berdinak”, lekuan lekuko errealitate eta partikularitatez jositako mundua zen baserritarrena. Baserritarren lana egiteko modua eta ohiturak bestelakoak ziren. Eta beraz, usadioetan errotutako neurtze modu tradizionalak homogeneitatean eta zientzialari eta entziklopedisten arrazoian oinarritutako neurri unibertsalista horiez ordezkatzeari ez zen hain erraza izan. Nolabait ere, bi ezagutza modu edo “epistemologien” aurrez aurreko talka bat sortu zen. Hasiera batean, erraztu ordez anabasa handiagoa sortu zuen, instituzioek legez behartzeraino sistema metriko berriaren erabilera.

Hala ere, nahiz eta hasiera batean aldaketa zail samarra suertatu, poliki bada ere, baserritarrak neurri molde berriak beraien bizimoduetan gorpuzten hasi ziren, beraien jardueretan txertatuz. Eta ziurrenik, hein handi batean aldaketa hark erraztu ere egingo zuen baserritarren bizimodua.

Globalizazioaren ikuspegitik, galera izan zela esan liteke: XX. mendean sistema metriko hamartarra errotu ostean gaitzerua, lakaria eta bestelako neurriak ahanzturan geratu baitziren. Baina bestalde, baserritarren inguruko mito bat apurtzeko ere balio du. Askotan pentsatu izan baita baserritarrek aldaketan aurrean jarrera ezkorra izan dutela historian zehar, baina honelako adibide xumeek agerian jartzen dute baserria egoera historiko, ekonomiko eta kultural aldakorretara egokitzeko prest agertu izan dela; eta askotan aldaketa horiek bultzatu dituen bera izan da.

Bibliografia:

Azcárate, P. B. (2012). *Como un jardín. El caserío guipuzcoano entre los siglos XIX y XX* (Doctoral dissertation, Universidad del País Vasco-Euskal Herriko Unibertsitatea).

D´elikatuz zentroa, *Pisuak eta Neurriak*. Erakusketa

Muñoz Amilibia, A. M. (2007). El caserío vasco: un modelo de economía agrícola.